

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Безкоровайної Ольги Володимирівни
на дисертаційне дослідження Гагаріна Миколи Івановича
**«Теорія і методика проектування виховної системи загальноосвітнього
навчального закладу»,**
представлене на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання

**Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із планами
відповідних галузей науки.**

В умовах інтеграції України в європейський освітній простір, культурного відродження українського суспільства, його переорієнтації на духовні, моральні, громадянські й особистісні цінності особливого значення набуває функція освіти і виховання на засадах демократизації, ствердження принципів гуманізму, гармонійності, цілеспрямованості та соціальної активності індивіда, який прагне до виховання моральної самосвідомості, самоствердження і самореалізації.

Відтак, сьогодні відповідно до положень Національної стратегії розвитку освіти України у 2012-2021 рр. провідним завданням педагогічної теорії і практики є підвищення якості становлення та виховання учнівської молоді й створення продуктивної виховної системи, що відповідає сучасним методологічним, теоретичним і методичним засадам, для сприяння компетентності, конкурентоздатності, творчої активності та самореалізації в кожній без винятку зростаючої особистості.

З огляду на це, вважаємо, що дисертаційне дослідження Гагаріна Миколи Івановича є актуальним за темою, змістом і способами вирішення важливої педагогічної проблеми, пов'язаної з розкриттям теоретико-методичних засад проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти у нинішніх соціально-політичних умовах.

Автор переконливо аргументує свій науковий пошук аналізом актуальності поставленої проблеми, наявністю суперечностей зовнішнього і внутрішнього характеру, які були чітко визначені і розв'язані в подальшому дисертантом.

Той факт, що дисертаційна робота була виконана як складова науково-дослідної теми кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Формування ціннісних орієнтацій учнів в освітньо-виховному середовищі загальноосвітньої школи» (номер державної реєстрації 0116U000115) та відповідно до основних напрямів та завдань держбюджетної теми «Проектування сучасних виховних систем загальноосвітнього навчального закладу» (номер державної реєстрації 0115U000196), що виконувалася на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2015–2016 рр.), також свідчить про актуальність досліджуваної проблеми.

З огляду на це, вважаємо, що дослідження М.І. Гагаріна є, безперечно, вчасним, актуальним, відповідає запитам і потребам сучасної педагогічної науки і практики, соціальному замовленню суспільства.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

Оцінюючи найважливіші результати дисертаційного дослідження Гагаріна М.І., варто вказати на такі:

– по-перше, на основі аналізу наукових джерел важливим у теоретичному та прикладному аспектах є уточнення сутності поняття *«виховна система закладу загальної середньої освіти»* як комплексу взаємопов'язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, концепція, завдання, суб'єкти (учні, педагоги, батьки), виховне середовище (системоутворююча діяльність, спілкування, відносини, управління, самоуправління, взаємодія), що становить цілісну соціально-педагогічну структуру і забезпечує у процесі свого функціонування та розвитку становлення, реалізацію і самореалізацію особистості, її життєздійснення та розвиток;

– по-друге, заслуговує уваги розробка та здійснене теоретичне обґрунтування моделі проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти;

– по-третє, на основі аналізу та узагальнення довідково-енциклопедичної, наукової, навчально-методичної й інструктивно-методичної літератури подальшого розвитку набули діагностичний інструментарій визначення рівнів готовності керівників та педагогічних працівників до проектування виховної системи ЗЗСО.

Нові факти, одержані здобувачем.

Ознайомлення зі змістом дисертації Гагаріна М. І. переконує в тому, що ним було виконано великий обсяг теоретично-пошукової та дослідно-експериментальної роботи, ґрунтовно проаналізовано значну кількість теоретичних, методологічних і методичних джерел (490 найменувань, з них 21 – іноземними мовами), вивчено, узагальнено та впроваджено до структури національної загальної освіти позитивний вітчизняний та закордонний досвід з проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти.

На основі загального вивчення дисертаційної роботи можна стверджувати, що наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в ньому вперше:

– розроблено та обґрунтовано авторську модель проектування виховної системи, що ґрунтується на аксіологічному, особистісно-розвивальному, системному, детерміністському, синергетичному, формаційному, парадигмальному підходах;

– визначено критерії, показники результативності; передбачено можливість здійснення коригувального впливу, вибору варіантів щодо подальшого функціонування виховної системи;

– обґрунтовано організаційно-педагогічні умови ефективного проектування виховної системи, а саме: створення сприятливого виховного середовища для реалізації проекту виховної системи школи; урахування особливостей життєдіяльності школи, природного, предметного та

соціокультурного середовища, регіональних, національних, демографічних ознак; розроблення комплексу індикаторів для діагностування ефективності проекту виховної системи закладу загальної середньої освіти; забезпечення підготовки керівників та педагогів до проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти;

– виокремлено та охарактеризовано чинники ефективності проектування виховних систем закладів освіти; критерії, показники та рівні готовності керівників та педагогів до ефективного проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти.

Заслуговує на увагу і позитивну оцінку уточнення сутності поняття *«готовність педагога до проектування виховної системи»*, що трактується як інтегративна характеристика особистості, здатність розробляти проект майбутньої життєдіяльності суб'єктів педагогічної взаємодії (педагогів, учнів, батьків) та реалізовувати його у конкретному закладі освіти, що уможливило створення та функціонування виховної системи, досягнення визначених цілей і завдань виховання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Достовірність і аргументованість одержаних результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних позицій педагогічного наукового пошуку, адекватним теоретичним аналізом проблеми, відповідністю застосованих методик і завдань дослідження, використанням комплексу взаємозв'язаних емпіричних методів діагностики, репрезентативністю вибірки, поєднанням методів кількісного та якісного аналізу, а також позитивними результатами впровадження авторських методик у практику.

Значення для науки й практики отриманих наукових результатів.

Дослідження М.І. Гагаріна містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати розв'язують низку важливих загальнопедагогічних завдань.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що його матеріали – фактичні дані, основні теоретичні положення та висновки, обґрунтовані у дисертації, можуть бути використані для створення і впровадження в освітній процес закладів освіти варіативних курсів; у практичній виховній роботі педагогічних працівників та керівників ЗЗСО; у системі професійної підготовки педагогічних працівників та в системі післядипломної педагогічної освіти в аспекті вдосконалення методики виховної роботи; у подальших дослідженнях теорії та методики виховання.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників, Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, що підтверджується довідками, посилання на які міститься в додатках до дисертації.

Основні положення та результати дослідження пройшли апробацію на науково-практичних конференціях різного рівня: міжнародних, всеукраїнських, регіональних (31 конференція).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Матеріал дисертації цінний не лише власними узагальненнями, практичними рекомендаціями з теми дослідження, а й тим фактичним матеріалом, який можна успішно використовувати при розробленні змісту та викладанні дисциплін «Проектування сучасних виховних систем», «Зарубіжна система вищої освіти», «Системний підхід у вищій школі» для здобувачів освітнього ступеня «магістр» спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки; оновленні змісту дисциплін: «Педагогіка», «Педагогіка та історія педагогіки», «Історія педагогіки», «Історія освітньо-виховних систем», «Управління навчальною та виховною діяльністю», «Теорія і

методика виховання», «Методика виховної роботи», «Актуальні проблеми теорії виховання».

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Дисертаційна робота М.І. Гагаріна є структурованою, логічно побудованою та достатньо обґрунтованою. Дисертація представлена вступом, чотирма розділами, висновками, списком використаних джерел і додатками. Структура роботи характеризується погодженістю компонентів наукового пошуку – взаємозалежністю мети, завдань, об'єкта, предмета, наукової новизни, теоретичної і практичної значущості. У роботі автор спрямовує свої науково-методичні пошуки на досягнення означеної мети та виконання коректно сформульованих відповідно до неї завдань.

З огляду на це, вважаємо, що виконане у даній дисертаційній роботі опрацювання, уточнення й обґрунтування використовуваного науково-поняттєвого апарату, а також кваліфікований рівень висвітлення досліджуваної проблеми та хороша зорієнтованість здобувача у педагогічно-практичній діяльності підтверджують його професійну компетентність і сформовану готовність до проведення самостійних наукових досліджень.

Привертає увагу те, що зміст кожного розділу має конкретні й переконливі висновки, що свідчить про вміння автора працювати з науковим матеріалом, ґрунтовно аналізувати його та успішно робити належні узагальнення теоретичного і практичного характеру.

Перший розділ – *«Виховна система закладу загальної середньої освіти як об'єкт наукового дослідження»* – присвячений аналізу феномену «виховання» та сучасної виховної ситуації; проаналізовано сутність та ключові характеристики виховної системи, що належить до «відкритих» соціальних систем; з'ясовано особливості психолого-педагогічного діагностування виховної системи закладу загальної середньої освіти та обґрунтовано програму самоаналізу стану виховної системи.

У ході виконання дисертаційного дослідження щодо ступеня розробленості дослідницької проблеми, визначення сутності проектування

виховної системи ЗЗСО, дисертантом проведено аналіз нормативних документів, результатом якого стала констатація значної уваги держави до виконання загальноосвітніми навчальними закладами виховної функції.

Автором виявлено сутнісні характеристики ключових понять дослідження, зокрема: «система», «системний підхід», «виховна система», «виховна система ЗЗСО». Обґрунтування вихідних дефініцій дозволило автору цілком правомірно визначити типологію, сутність виховних систем закладів загальної середньої освіти та критерії ефективності їх функціонування та організації.

Дисертант спрямовує свої зусилля на вивчення наукових джерел, що прямо або побічно стосуються проблематики розвитку виховної системи ЗЗСО. Він визначає розроблені на сьогодні питання, а також питання, які досліджені недостатньо або зовсім не вивчені.

Ознайомлення зі змістом дисертації Гагаріна М.І. переконує в тому, що ним було виконано великий обсяг науково-пошукової та експериментальної роботи, проаналізовано значну кількість теоретичних і методичних джерел, вивчено, узагальнено й апробовано в освітній галузі позитивний досвід з проблеми проектування виховної системи ЗЗСО.

Заслуговує на увагу представлений М.І. Гагаріним аналіз стану організації проектування виховної системи закладів загальної середньої освіти на сучасному етапі, котрий проводився на основі вивчення документації ЗЗСО, методичних матеріалів, а також власного досвіду.

Вважаємо позитивним моментом проведення такого дослідження, оскільки його результати значно підсилюють аргументацію сформульованих автором суперечностей.

У другому розділі – *«Розвиток особистості в умовах виховної системи закладу загальної середньої освіти»* – проаналізовано потенціал виховних систем закладів освіти щодо розвитку особистості в ретроспективному та сучасному вимірі; схарактеризовано методiku педагогічного діагностування виховної системи закладу загальної середньої освіти.

Передусім варто підкреслити, що вдалий вибір автором теми даної дисертації, ймовірно, базувався на головних педагогічних принципах (аксіологічному, особистісно-розвивальному, системному, детерміністському, синергетичному, формаційному, парадигмальному) та використанні таких оптимальних освітньо-виховних та методичних способів, за допомогою яких можливо щонайактивніше впливати на ефективність проектування виховних систем ЗЗСО.

У ході виконання дисертаційного дослідження автор пропонує й переконливо обгрунтовує послідовність дослідних процедур, а також визначає методологічні підходи, яких має намір дотримуватися під час розробки теоретичних і методичних засад організації проектування виховної системи в ЗЗСО.

Відзначимо ґрунтовність підходу автора до побудови теоретичної бази дослідження, до якої увійшли не тільки теоретичні здобутки педагогічної науки, а й форми наукового знання, що співвідносяться із суміжними дисциплінами (психологією, соціологією), а також філософією.

Незважаючи на розрізнену генезу наукових ідей, теорій, концепцій, на які спирається автор, звертає на себе увагу внутрішня логічність теоретичного базису дослідження, виражена у взаємозв'язку і взаємному доповненні його складових частин.

Результатом виконання дисертаційного дослідження є також побудова термінологічної бази авторського дискурсу, до якої увійшли поняття, логічно «вписані» у контекст обраних форм наукового знання.

Здійснюючи історико-педагогічний аналіз становлення та розвитку вітчизняних і зарубіжних виховних систем, автор знаходить пояснення факту, з яким можна погодитися, що необхідним є такий підхід до освітнього процесу, який націлений на реалізацію вимог особистісно зорієнтованої освіти та передбачає оптимальний розвиток і саморозвиток педагогів та вихованців у процесі їхньої спільної творчої життєдіяльності.

На основі теоретичного аналізу наукових праць і результатів експериментального етапу дослідження та особистого досвіду роботи встановлено, що чинниками ефективного функціонування виховних систем є: організація ефективного учнівського самоврядування, проектної діяльності, ефективної роботи з батьками; становлення професійної компетентності педагогів; організація управління розвитком виховної системи та ін.

У третьому розділі – *«Теоретико-методичні засади проектування виховних систем закладів загальної середньої освіти»* – проаналізовано еволюцію понять «проект», «проектування», «метод проектів», розкрито сутність поняття «проектування виховної системи закладу освіти»; обґрунтовано теоретичні засади проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти; розроблено модель та визначено організаційно-педагогічні умови проектування виховної системи ЗЗСО.

У дисертації сформульовано авторську концепцію та розроблено модель проектування виховної системи ЗЗСО, на основі обґрунтованої теоретичної бази, автор формулює низку ідей, які зокрема стосуються налагодження взаємодії між суб'єктами виховної системи, цільових орієнтирів і перебігу виховної роботи педагогічних працівників, контролю за виховною роботою суб'єктів виховної системи ЗЗСО, а також характеру проектування виховної системи ЗЗСО.

На базі цих ідей вибудовується авторська концепція, відповідно до якої проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти здатне модернізувати процес виховання, перевести його у якісно новий стан цілісної взаємодії учасників виховної системи (учнів, учителів, батьків). Ефективність цього процесу залежить, насамперед, від рівня готовності педагогічних працівників та керівників закладів освіти до проектування виховних систем ЗЗСО. Зміст концепції розкривається у низці конструктивних положень.

На нашу думку, авторський задум повністю адекватний особливостям проектування виховних систем, а також може (за певної адаптації) бути реалізований не лише в закладах загальної середньої освіти, а й в системі

професійної підготовки педагогічних працівників та в системі післядипломної педагогічної освіти в інших позашкільних закладах.

Представлена модель (С. 320), як на наш погляд, досить вдало передає бачення автором сутності досліджуваного процесу.

У четвертому розділі – *«Підготовка керівників та педагогічних працівників до проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти»* – визначено критерії, показники та рівні готовності керівників та педагогічних працівників до проектування виховної системи ЗЗСО, обґрунтовано та апробовано діагностичний інструментарій, з'ясовано стан готовності до проектування виховної системи закладу освіти, здійснено підготовку керівників та педагогічних працівників до проектування виховної системи ЗЗСО, інтерпретовано результати експериментальної роботи.

Безсумнівно високої оцінки, на наш погляд, заслуговує системний підхід автора дисертаційної роботи стосовно обґрунтування таких критеріїв досліджуваного феномену, як: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний, визначення відповідних показників та рівнів готовності керівників та педагогічних працівників до проектування виховної системи ЗЗСО (початковий; середній; достатній; високий), а також форм, методів і організаційно-педагогічних умов, необхідних для ефективного проектування виховних систем закладів загальної середньої освіти, а саме: формування готовності керівників та педагогічних працівників ЗЗСО до проектування виховної системи; створення сприятливого виховного середовища для реалізації проекту виховної системи школи; врахування особливостей життєдіяльності, природного, предметного та соціокультурного середовища, регіональних, національних, демографічних ознак закладів загальної середньої освіти; розроблення комплексу індикаторів для діагностування ефективності проекту виховної системи закладу загальної середньої освіти.

Таким чином, слід констатувати, що системний підхід виявився плідним, оскільки дозволив Гагаріну М.І. розробити й методично забезпечити експериментальну апробацію в освітньо-виховному процесі

закладів загальної середньої освіти авторської концепції, що базується на теоретико-методологічному, змістово-функціональному, процесуально-організаційному і підсумково-аналітичному складниках та відповідно розробленій методиці.

Окремої позитивної оцінки заслуговує технологічна карта слухача – неодмінний атрибут курсів підвищення кваліфікації. Підготовка керівників та педагогічних працівників до проектування виховної системи ЗЗСО передбачала проведення лекцій, дискусій, ділових ігор, семінарських та лабораторно-практичних занять, конференцій тощо.

Заслуговує на увагу і позитивну оцінку те, що зазначена технологічна карта давала можливість педагогам, працюючи над створенням моделі, проектом виховної системи виявляти творче мислення, практично реалізовувати навички співпраці, міжособистісного спілкування, приймати спільні рішення, узгоджувати різні погляди.

Авторська методика включала сукупність як традиційних, так і інтерактивних форм забезпечення ефективного підвищення рівнів готовності педагогічних працівників та керівників закладів середньої освіти до проектування виховних систем ЗЗСО. З-поміж цих форм: організаційний діалог А. Рівіна, ділова гра «Алгоритм», «Мозковий штурм», моделювання та захист проектів, лекції-діалоги, дискусійні клуби, лабораторія невирішених проблем, творчі завдання, спрямовані на науково-педагогічні дослідження та ін.

Дисертаційна робота містить достатню кількість наочності (таблиць, рисунків, діаграм), представлених у самому тексті дисертації та в її додатках. Останні суттєво розширюють та доповнюють змістове поле дисертаційного дослідження, що засвідчує прагнення дисертанта узагальнити одержаний емпіричний матеріал, установити залежності та взаємозв'язки явищ, засвідчити багато вимірність досліджуваного явища.

Вірогідність отриманих результатів дисертаційного дослідження М.І. Гагаріна було забезпечено використанням сучасних засобів і методик

проведення педагогічних досліджень, які ґрунтуються на досягненнях фундаментальних і прикладних наукових дисциплін: математиці та математичній статистиці.

Зауважимо, що матеріали дисертації грамотно оформлені, текст викладено логічно, обґрунтовано.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях.

Основні положення і результати дисертаційного дослідження викладено у 41 публікації автора (5 – у співавторстві), з них: 3 монографії, 1 навчально-методичний посібник, 23 статті відображають основні наукові результати (4 – у зарубіжних періодичних виданнях), 8 – апробаційного характеру, 5 – додатково відображають результати дисертації, 1 свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір.

Зміст автореферату ідентичний з основними положенням дисертаційної роботи, висновки якої засвідчують, що завдання їй поставлена мета дослідження досягнуті.

Дискусійні положення та зауваження до змісту роботи.

Оцінюючи загалом позитивно дисертацію, вважаємо за потрібне вказати на низку міркувань, що виникли в процесі опонування дисертації і потребують окремих уточнюючих пояснень.

1. У параграфі 1.4. «Типологія виховних систем закладів загальної середньої освіти та критерії ефективності їх функціонування» дисертантом проаналізовано типи виховних систем залежно від пріоритету спрямованості на цінності, специфіки закладів загальної середньої освіти (умови, традиції, рівень вихованості учнів, потенціал педагогічного колективу, матеріальна база, середовище) та ін., водночас було б доречним ширше схарактеризувати потенціал саме гуманістичних виховних систем, на необхідності проектування яких наголошує дослідник.

2. У дослідженні в параграфі 4.1. «Стан формування готовності керівників та педагогічних працівників до проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти» наголошується, що здебільшого

ініціаторами становлення виховних систем закладів освіти виступали директори, керівники, тому потрібно розкрити їх провідну роль у проектуванні виховних систем. На нашу думку, водночас, це підсилило б педагогічну складову дисертаційного дослідження і, водночас, його прикладну цінність.

3. Позитивним є те, що у роботі широко використано різноманітні методи дослідження. Однак бажано було б детальніше представити результати анкетування (анкета «Виховне середовище виховної системи закладу загальної середньої освіти») та опитування (опитувальник «Виховна система закладу загальної середньої освіти»), педагогічних працівників, керівників закладів освіти – учасників експерименту.

4. У загальних висновках доречно більш докладно представити динаміку рівнів формування готовності керівників та педагогічних працівників до проектування виховної системи ЗЗСО.

5. Необхідно докладніше висвітлити роль батьків, представників громадськості у процесі проектування виховної системи ЗЗСО.

6. Зміст дисертації значно збагатився б, якби автор більш широко розкрив відмінності реалізації моделі проектування виховної системи ЗЗСО в освітньо-виховному процесі експериментальних ЗЗСО за їх регіональною ознакою.

Висловлені зауваження дещо знижують цілісність сприйняття, але не цінність самої роботи, мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження, на його головні теоретичні і практичні результати.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Гагаріна Миколи Івановича «Теорія і методика проектування виховної системи загальноосвітнього навчального закладу» є структурно завершеним, самостійним дослідженням, містить нові, науково обґрунтовані результати зі спеціальності теорія і методика виховання, відповідає нормативним вимогам «Порядку присудження наукових

ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. (зі змінами), що разом з її успішним захистом дає підстави для присудження ГАГАРІНУ МИКОЛІ ІВАНОВИЧУ наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри методики
викладання іноземних мов
Рівненського державного
гуманітарного університету

О.В. Безкоровайна

